

FENYŐ ISTVÁN

AZ ÚJ KÖZÉPISKOLAI MAGYAR IRODALMI OLVASÓKÖNYVRŐL*

Nagy várakozással tekintettek az irodalomszakos tanárok az új első osztályos irodalmi tankönyv elé. Az új könyv megjelent s bizvást elmondhatjuk, hogy a pedagógusok nem csalódtak várakozásaikban.

Az új könyv számol a tanulók életkori adottságaival, érdeklődési körével. Szemben a múltban használatos tankönyvvel, bő népmesei anyagot ad, mely tulajdonképpen a kezdő középiskolai tanulóknak az irodalomba való bevezetéséül szolgál. Ezzel kettős célt érnek el a könyv szerzői: egyrészt feltárják a népköltészet gazdagságát s egyben tisztázzák a népiesség fogalmát is, másrészt kielégítik az ifjúság mese utáni vágyát. Igen helyes, hogy a szerzők az első laptól kezdve kitértek maguk elé az alapvető esztétikai kategóriák alapos és beható tárgyalását.

Az elmúlt évek irodalomtanításának sematizmusából következett, hogy szinte kizárólag a politikai művek tárgyalásával foglalkozott az irodalomoktatás. A diákok ennek nyomán hovatovább azt hitték, hogy az irodalom lényegében nem más, mint a társadalmi-politikai harcok illusztrációja, elmosódott bennük az esztétikum jelentősége, az irodalmi művek művészi volta. Az új könyv ezzel gyökeresen szakít. Határozottan kimondja s a közölt szövegek egész sorával bizonyítja, hogy az irodalom az emberi élet teljes képe. A felszabadulás óta eltelt tíz esztendő alatt a pedagógusok sikerrel tanították a tartalom primátusának elvét. Elköveltük azonban azt a hibát, hogy a formai vonatkozások, a nyelvi, verselési finomságok bemutatásától visszariadtunk. Szinte teljesen elsikkadt a poétika tanítása, így a középiskola felső osztályaiban tanított irodalomtörténetnek nem volt kellő megalapozottsága, s diákjaink még az érettségien sem rendelkeztek megfelelő irodalomelméleti alapismeretekkel. (Még az egyetem nyelv- és irodalomtudományi karán is gyakran találkozunk ilyen esetekkel.) Az új tankönyv összeállítói ezen a téren is derekas munkát végeztek. A szemléltető példák sokaságával — de nem maximalista tömkelegével — egyszerűen s világos stílussal megtanított poétikai ismeretek birtokában a fiatal diák hamarosan ráeszmél a formai szépségekre. Ennek segítségével persze sokkal jobban és mélyebben tudatosul benne az adott irodalmi anyag politikuma, társadalmi nevelőereje is.

Ezt érezzük az új könyv legnagyobb pozitívumának. Mégis szólnunk kell egy-két aggodalmunkról is. A tankönyv a népköltészeti szemelvényeken kívül kiemelkedő nagy íróink, Petőfi, Arany, Jókai, Mikszáth, Ady, Móricz, József Attila költészetéből gazdag anyagot közöl. Emellett a zovjet és az új magyar irodalmat eléggé nagy terjedelemben mutatja be. Irodalomelméleti részében pedig foglalkozik az irodalom és az irodalmi mű általános kérdéseivel, stilisztikával, verstannal, műfajelmélettel, — vagyis úgyszólván az egész irodalomelméletet dióhéjban megismerteti a tanulókkal. Kérdés, hogy mindezt egy év alatt meg lehet-e tanulni, — ha el is sajátítják tanulóink, tartós és szilárd lesz-e ismeretük, amelyre a továbbiakban nyugodtan lehet építeni? Nem maximalista-e az új tankönyv? Mi egy kissé annak érezzük. Az egyetlen, ami ezt a sűrítettséget kiküszöböli — a kiváló módszer. Az, hogy az irodalomelméleti problé-

*Az új tankönyv-sorozat első könyvét (Magyar Irodalmi Olvasókönyv a középiskolák I. osztálya számára. Julow Viktor, Kosaras István, Margócsy József munkája, az irodalomelméleti összefoglalót Kanizsai Nagy Antal írta. Tankönyvkiadó, 1954.) a most záródó tanévben próbálták ki a középiskolai tanárok. A tankönyvről vitát indítunk folyóiratunkban és kérjük a tankönyvet használó magyarszakos tanárokat, írják meg egy tanév tapasztalata alapján, hogyan vált be az új tankönyv, mik az eredményei, mik a hibái. A vitát a következő számunkban folytatjuk. (Szerk.)

mákat mindenütt a művekkel szoros összefüggésben tárgyalják, tartalom és forma szerves egységben, s a szemléltető szövegek minőségi kiválasztása olyan, mely biztosítja, hogy a gyakran előforduló irodalomelméleti terminus technikusok ne laposodjanak verbális szövegekké, hanem a bennük rejlő gondolati tartalom a tanulók vérévé váljék.

A könyv egyik része, hogy sok új, a tanulók által eddig még tankönyvből nem ismert szemelvényt közöl. A »XIX. sz. költői« c. verssel azonban kivételt tesz — igen helyesen. Miért van szükség a vers felelevenítésére? Több fontos szempont is megkívánja a költemény tárgyalását. Az irodalom tanulmányozásánál elkerülhetetlenül felmerülő első kérdésre — mi a költészet hivatása, feladata — a legnagyobb mértékben ez a vers felel. Ezenkívül tisztázni lehet segítségével az irodalom társadalomformáló erejét, világosan meg lehet cáfolni az öncélú irodalom elméletét, s ezzel szemben kialakítani a tanulók tudatában a haladó, az emberiség nagy ügyével összeforró költészet ismerveit. A költemény Petőfi költészetéhez is kulcsot ad, — sőt az egész korszakéhoz is. Petőfi írói s egyben politikai hitvallása költészetének lényegét tárja fel a tanulók előtt. S egyben a reformkor és a 48—49-es forradalom költészetének lényegét is — e költészet társadalom- és nemzetalakító szerepét, az irodalom és politika szoros összefüggését. Ilyen fontos kérdések tisztázása sokkal könnyebb, ha ismert darabon történik, mert a tanulók az első ismerkedés nehézségein már túl vannak s a nehezebb problémákat könnyebben megértik.

Igen fontos, hogy a tanulók irodalmi alapvetésénél Petőfi költészetének kincseshányájából minél gazdagabban merítsünk. Sajnos eddig középiskolai tankönyveink csak 12—15 Petőfi versre szorítottak és többnyire olyanokra, melyeket az ifjúság már az általános iskolából az unalomig ismert. Az új tankönyv most szélesre tárja a kincseshánya kapuját s tanulóink előtt megcsillan Petőfi lírájának ezerfényű gazdagsága, változatossága. Ennek a sokoldalú válogatásnak köszönhető, hogy az új tankönyv bevezeti az eddig érdemtelenül mellőzött »Helység Kalapácsa« elemzését. Sok minden indokolja irodalmunk e kiváló komikus eposzának ily alapos taglalását. Megvilágosodik a tanulók előtt Petőfi költői forradalmának jelentősége, a harc a két irodalmi tábor, a szalonköltészet és a Petőfi által vezetett haladó írónemzedék között. Megismerkednek a paródia fogalmával. Új oldalról tárul eléjük Petőfi népiessége, realizmusa. S végül ismét jó módszertani fogás — a tanulók az eposz nehéz, sokrétű műfaji vonásait a komikus eposz kapcsán könnyen sajátítják el. A tanmenet által előírt öt óra lehetővé teszi a »Helység Kalapácsa«-nak alapos, átgondolt elemzését. Elősegíti ezt az a tény is, hogy az eposzt egész terjedelmében közli a könyv s így kiküszöböli a kötelező olvasmányoknál fennálló technikai nehézségeket.

Szemmel látható, hogy a szerzők mélyen megszívlelték a Magyar Dolgozók Pártja útmutatását a hazafias nevelés kérdésében.

Részben az irodalom politikai jelentőségének egyoldalú, vulgáris felfogásából, részben pedig felesleges és nevetséges prudériából tartózkodott eddig irodalompedagógiánk a szerelmi líra bemutatásától. Az új tankönyv egyik nagy értéke, hogy Petőfi és Szendrey Júlia szerelmének konkrét példáján bemutatja az érzelemvilág e fontos területét, s Petőfi lírájában kidomborítja a társadalmi líra s szerelmi költészet mély összeforrottságát.

Helytelen azonban s félreértésekre adhat okot az almanach-irodalom elemzése. Erről a szerzők a következőket írják: »A kor irodalmának nagy része nem szabályos időközökben megjelenő folyóiratokban, hanem almanachokban, irodalmi zsebkönyveknek nevezett alkalmi kiadványokban jelent meg. Ilyen a kor divatlapjaiban burjánzó, sekélyes és hazug novella-irodalom is.« (42. l.) Ez a megállapítás egyrészt elmosza korszakos jelentőségű zsebkönyvünk, az »Auróra« jelentőségét, másrészt pedig egyértelműen »sekélyes«-nek és »hazug«-nak nevezi ekkori novellairodalmunkat. Nem vitás, hogy jócskán akadt ilyen, de hiba volna irodalmunk klasszikus darabjait, például Kisfaludy Károly Sulyosdi Simonját, vagy Vörösmarty novelláit e címkével ellátni. Pedig ezek mind az irodalmi almanachokban láttak napvilágot. Később is ír a könyv Petőfi harcáról az almanach-lírikusok ellen. Ennek az ismertetése helyes és tanulságos, de itt is meg kellett volna különböztetni az Auróra-körtől a 40-es években az arisztokráciához szegődött szalonköltőket.

Sikerült a reformkorszak s a 48—49-es forradalom történetének megvilágítása. Itt is számot vetnek az életkori sajátosságokkal, s nem egyetemi színvonalon, hanem egyszerűen, tömören ismertetik meg a diákságot hazánk történetének e fontos periódusával. Éppen ez a világos történelmi látás segíti hozzá a szerzőket, hogy eredményesen harcoljanak a történelemtanításban eluralkodott frázisosság, szólamisméltés ellen.

Arany »Toldi estéje« a tankönyv egyik súlypontja. Az írók jól kiaknázzák a műben rejlő politikai és esztétikai nevelőerőt. Arany gyönyörű epikai műve valóban ragyogó lehetőségeket nyújt az irodalmi mű létrejöttének, az irodalmi alkotás összetevőinek taglalására. A szerzők oly gondosan és aprólékosan oldják meg az eszmiel mondanivaló, a téma, a jellemek, a cselekmény, a szerkezet, a nyelv stb. kifejtését, hogy a szaktanár mindehhez keveset tehet

hozzá. Ez némileg hibája is a könyvnek. A tankönyv e részben mindent elmond, a tanuló mindent készen kap, s ezzel túl könnyű lesz a helyzete. Csak az olyan ismeret marad szilárd, amelyért a tanuló alaposan megdolgozott. Ebben a részben valamivel szűkebb magyarázat jótékonyan segítené elő a diákok önálló gondolkodását.

Egy-egy szemelvényt a szerzők mindig alapos társadalmi-történelmi elemzéssel vezetnek be. Sikerral érik el, hogy az irodalomtankönyvben a történelem nem kullissza, nem háttér, hanem az irodalommal szervesen összefonódik, az irodalmi élet a társadalmi fejlődés organikus részeként jelenik meg a tanuló szeme előtt.

Az elmúlt évben megkezdett Jókai-revizió az új tankönyvben is érezteti jó hatását. Végre megszűnt irodalomtörténetünkben s irodalompedagógiánkban az a szűk, szektáns szemlélet, mely az irodalom periferiájára szorította legnagyobb mesemondókat, és amely csak a békepárti politikust látta benne, nem értékelve a Baradlay Richárdok, Jenőy Kálmánok a csittvári krónika diákjainak lelkes megalkotóját. Ifjúságunk nagy érdeklődéssel fordul a romantikus eszmények, romantikus életcélok felé. Ezt az igényt az elmúlt években irodalomtanításunk nem elégítette ki. Pedig a fiatalság rengeteg ösztönzést, jellem- és akaratnevelő erőt, hazafias lelkesedést merít Jókai alkotásaiból. Szerencsés az »Eppur si muove« kiválasztása is, amely a reformkor egyik legszebb epikus ábrázolása. Ezt a regényt az a Jókai írta, aki ott volt március tizenötödike szereplői között, s aki az önkényuralom és a kiegyezés éveiben a reformkor és a 48-as szabadságharc felelevenítésével a magyar nép leghaladóbb emlékeit tartotta ébren. E regény kapcsán tehát a tanulók Jókai művészetének éppen a leghaladóbb eszmevilágát ismerhetik meg. A regény alapos, mély elemzésével a tanulók megismerik a reformkori társadalom osztályproblémáit, alakjait, felemelő eszmevilágát, történelmi legelőjét, átéli hazafiaságát, humanizmusát, s mindezzel párhuzamosan szinte észrevétlenül elsajátítják a regény műfaji ismérveit, megtanulják a regényelemzést. Ha ennek birtokában vannak, más szemmel olvasnak majd regényeket mint eddig, felébred bennük az olvasás igénye is, az irodalom szeretete, mely az irodalomtanítás egyik alapvető feladata. A szerzők a beható műelemzések után még egyszer összefoglalják a tudnivalókat, sőt táblázat segítségével áttekinthetővé teszik a cselekmény kibontakozását, mozzanatait. Nem vitás, hogy ennek a műnek ilyen alapos és tüzetes olvasása ifjúságunk nagy élménye marad. Helytelennek tartjuk azonban, hogy a jó szerkezet kelleiként ezen a regényen keresztül tárgyalják. Az »Eppur si muove«-nak egyik jellemző vonása a laza, anekdotikus szerkesztés; a szervesség — mint ahogy a szerzők állítják — éppen nem sajátja ennek a regénynek.

Jelentős hiba volt eddig, hogy a tanterv az első osztályban külön nagy módszerszempontként foglalkozott Ady költészetével. Pedig Ady lírájának megismerése még az érettségiző diák számára is sokszor komoly problémákat okoz. Joggal nevezhetjük Adyt »legnehezebb költőnk«-nek. Az első osztályban számolniuk kell az életkori adottságokkal is. Ha a tizenöt éves tanulókat — mint eddig tettük — sok és nehéz Ady-szemelvénnel terheljük, nem azt ériük el, amire törekszünk. Ha a diákok e verseket nem tudják kellőképpen megérteni és átélni, tudásuk menhetetlenül üres verbalizmusba fullad. Az új tankönyv szerzői valószínűleg mérlegelték ezt a szempontot, s Adyval aránylag csekély terjedelemben foglalkoznak, átengedve a bővebb taglalást a középiskola negyedik osztályának. Az általuk kiválogatott szemelvények a könnyebb Ady-versek közül valók. A szimbolizmus nehéz fogalmát a »Havasok és Riviéra« c. verssel kapcsolatban tisztázza a könyv. Azért helyes ez, mert Ady e versében elég világos és érthető a szimbólum, s aránylag nem jelent nehéz feladatot a kifejtése. Nagyon jónak találjuk a »Felszállott a páva« c. vers beiktatását is. Itt nyílik alkalom megmutatni a tanulóknak, hogy Ady szimbolizmusa nem elvont, nem öncéli, hanem a magyar valóságból táplálkozik, mélyen gyökerezik a kor problémáiban.

Mikszáthtal is aránylag csekély arszámban foglalkoznak, a szerzők, úgy látszik tekintetbe veszik, hogy a gyerekek már az általános iskolában sok elbeszélést megismertek Mikszáthtól. Mi azonban a lehetőségekhez mérten még egy-két novellát beiktattunk volna. Általában a szemelvények összeválogatásánál (Mikszáth, Ady, Móricz) bátor kézzel nyúlnak olyan elbeszélésekhez, versekhez, melyek nem annyira ismertek, s így elkerülik azt, hogy egy-egy irodalmi mű a folytonos ismétlés által unalmas »iskolai olvassmány« szürről szűrjön. Csak a leginkább élvonalbeli műveket ismerhették meg eddig a tanulók, de azt aztán alaposan, évről-évre. . . A közelmúlt irodalomtanításában szerepeltek olyan költemények, melyek az általános iskolától az érettségig elkísérték diákjainkat. (pl. Petőfi: A nép nevében, Ady: Csák Máté földjén, József Attila: Favágó stb.) A jelenleg kiválasztott friss, aránylag kevésbé ismert s igen értékes Mikszáth, Móricz stb. szemelvények fokozzák majd az érdeklődést, s újdonságuknál fogva sokkal nagyobb élvezetet, így nagyobb tanulságot is nyújtanak az ifjúság számára.

A Móricz Zsigmond művészetét bemutató rész is mély pedagógiai megfontolásra vall. A régi első osztályos tankönyv nem elbeszéléseket, hanem regényrészleteket közölt Móricztól.

A tanulók azonban a szóbanforgó regényeket többnyire nem olvasták, s így nem látták az összefüggéseket. Egy-egy kiragadott részletben nem tárulhatott eléjük elég mélyen a regény eszmei mondanivalója. Az új tankönyvben foglalt elbeszélések bemutatják Móricz legfontosabb írói értékeit s egyben alkalmat adnak az epikai műfaj elemzésére.

Rendkívül élményszerű József Attila tárgyalása. A hangszúly József Attila életének színes, érzelmekeltő bemutatásán van. A proletariátus sorsa egyéni élményekben jelenik meg — közelebb férkőzik így a tanulóifjúság szívéhez, tudatához.

Az új olvasókönyv Gorkij regényeit felhasználja egy az irodalomoktatásban eléggé elhanyagolt területnek, az írói alkotásfolyamatnak megjelenítésére. Az alkotásfolyamat konkrét, részletes bemutatása eloszlatja az erről táplált kódös elképzeléseket. Nem utolsósorban pedig a művészi alkotás társadalmi megbecsülésére, tisztelésére nevel.

Eddig is sokat foglalkoztak az irodalomtanárok a szocialista realizmus magasrendű irányának tárgyalásával. Tankönyveink azonban nem adtak elég segítséget ehhez, s a diákoknak erről alkotott fogalmaik elég homályosak maradtak. Az új tankönyv e szempontból is megnyugtató, az »Anyá« és az »Ifjú gárda« elemzése kapcsán megmagyarázza a pozitív hős, a kommunista pártosság, a forradalmi romantika eszmei kategóriáit.

Könyvünk az eddiginél elmélyültebben foglalkozik a mai magyar irodalommal. Érdemes és hasznos kezdeményezésüket — egy-egy nagyobb irodalmi alkotás tüzetes ismertetését — a szerzők itt is folytatják. Ahogy a regény műfajának tárgyalására Jókai »És mégis mozog a föld«-je, a novella bemutatására Mikszáth »Az a fekete folt«-ja szolgált, éppígy a dráma lényegének kifejtésére Illyés Gyula »Fáklyaláng«-jának második felvonását közli a könyv. A szerzőket ezért is elismerés illeti, — a »Fáklyaláng« konfliktusa, hőfoka, feszültsége valóban kiválóan alkalmas a dráma műfajának megismertetésére. Világosan kiténik e műből, hogy a drámában a szembenálló szereplők ellentétes eszméket képviselnek. A szerzők igen behatóan tárgyalják a drámai feszültség kérdését s a múlt ábrázolásának problémáit. Ezzel nagy mértékben megkönyvítik a második osztályban sorrakerülő »Bánk bán« megértését is. Ugyanakkor a 48-as szabadságharc fő problémái rendkívüli élességgel és érzelmi hitelességgel jelennek meg a »Fáklyaláng«-ban. Ez nagy segítség a korszak megismertetésében és megszerettetésében. Az izzó hazafiság, a függetlenség, a nemzeti egység gondolata Kossuth hatalmas egyéniségében szuggesztív erővel hat. Helyes a »Fáklyaláng«-nak külön módszeres egységként való beiktatása azért is, mert bár kisebb mértékben — Illyés Gyulánál is szükség volt bizonyos revízióra. Az új tankönyv végre megfelelő módon ad helyet legnagyobb élő, már-már klasszikus írónak, Illyésnek.

Nem látjuk viszont indokoltnak Aczél Tamás regényrészletének közlését, »A szabadság árnyékában« c. műnek vannak jobban sikerült részletei is. Irodalomelméleti szempontból igen kevés tanulságot szűrhetünk le az Aczél Tamás-szemelvényből. A mai magyar lírából közölt versek kiválasztása is erősen vitatható. Az önálló verselemzésre szánt Benjámin, Zelk stb. költemények beiktatása maximalista túlzást mutat.

A tankönyv végén adott tömör összefoglalás jól sikerült, a már tárgyalt szemelvényanyag alapján rendszerezi és ezáltal elmélyíti az irodalomelméleti ismereteket. A szerzők eredményesen alkalmazták itt a szovjet tankönyvek tanulságait. Ismétlések nélkül az ilyen összefoglalás rendkívül hasznos, s így örömmel ajánljuk a jelenleg készülő többi tankönyv szerzőinek is.

Az új tankönyv írói igen jó munkát végeztek. A kiválogatott szemelvények eszmeileg és művészileg kiváló alkotások, ugyanakkor a válogatás sokoldalú, a művek politikumának feltárása nem sematikus. A könyv felépítése, az irodalomelmélet tárgyalásának módszere, a tanulók értelem- és érzelmvilágához való alkalmazkodása elismerést érdemel. Kisebb hibák — ahogy említettük — akadnak, de ezek elenyészőek az értékek mellett.

Oktatásügyünk megjavításában igen jelentős szerep jut az új, jobb tankönyveknek. Bizvást elmondhatjuk, hogy középiskolai irodalomtanításunk nagy segítséget kapott az első osztályos olvasókönyvben, mely az első lépés a végleges, jó irodalmi tankönyvek felé.